

ACADEMIA ROMÂNĂ

STUDII ȘI CERCETĂRI
DE
GEOGRAFIE

TOM. XLVII–XLVIII
2000–2001

EXTRAS

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

TIPOLOGIA SOCIALĂ A GOSPODĂRIILOR RURALE DIN ZONA DE INFLUENȚĂ APROPIATĂ A MUNICIPIULUI BISTRIȚA

JÓZSEF BENEDEK*

Cuvinte cheie: gospodărie rurală, agricultură de subzistență, relații spațiale, tipologie socială, Bistrița (oraș).

The social typology of the rural households in the proper influence zone of Bistrița. The main tasks of this paper are: a) the operationalization of a micro-scale analysis (based on rural households) in the social geography, with many explanatory potential for the geographical phenomena which took place at this level; b) modification and adaptation of the international well known methodology on the regional cultural context and available statistical data; c) definition of the main social, economical and spatial characteristics of the resulted rural households-types; d) definition of the direction of social change as part of the global transformation of the region after 1989.

1. PROBLEME GENERALE

Gospodăriile rurale constituie cadrul organizatoric cel mai important al agriculturii din zona de influență apropiată a Bistriței (Fig. 1). De altfel, cu toate că apropierea acestui centru urban a îndus modificări în structura socială a populației regiunii, prin apariția navetismului, agricultura rămâne activitatea economică de bază a populației, lucru demonstrat pe baza unei anchete de teren, realizată pe un eșantion de 1 011 de gospodării. De asemenea, rezultatele acestei anchete demonstrează că s-a întărit tendința de dizolvare a structurilor formale din agricultură (adică a celor instituționalizate, deci cu reguli de funcționare stabilite prin lege), proces care a început la sfârșitul lui 1989. Concomitent, s-au întărit structurile informale reprezentate de gospodăriile rurale.

Gospodăria rurală reprezintă, de fapt, *categoria de bază a geografiei sociale*. Unii autori (Berényi, 1997) afirmă că această categorie de bază ar fi grupurile umane, dar cred că astfel ne-am suprapune peste o temă care ține de competența sociologiei și a psihologiei sociale. *Grupurile umane organizate în gospodării* constituie un nivel de analiză care se află mai aproape de geografie. În acest context ne interesează tipologia socio-economică a gospodăriei, respectiv relațiile spațiale ale acestia, diferențiate în funcție de statusul lor socio-economic.

* Profesor, Fac. de Geografie, Univ. „Babeș-Bolyai”, str. Clinicii 5–7, 400006 Cluj-Napoca.

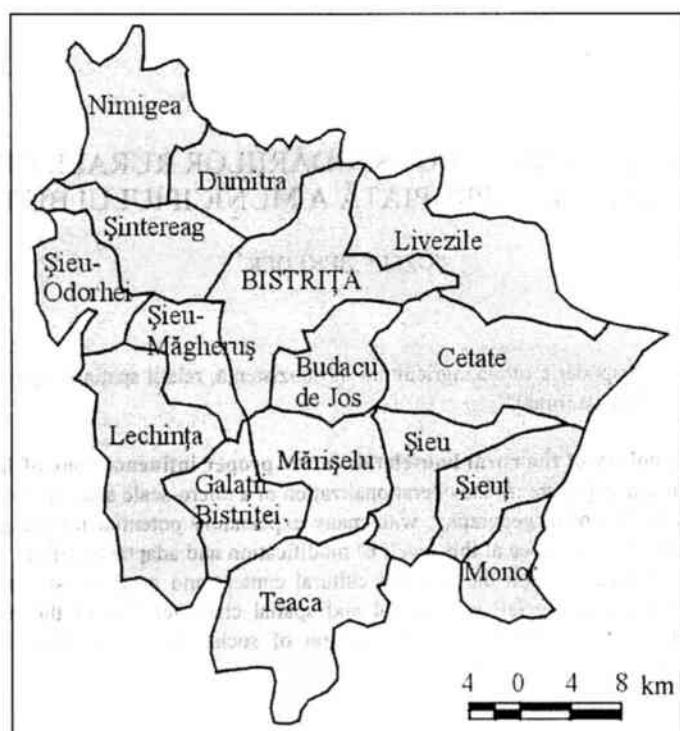

Fig. 1 – Zona de influență apropiată a municipiului Bistrița.

– The influence zone of the town Bistrița.

Din motivele expuse mai sus, eșantionul studiat prin metoda anchetei este format din gospodăriile rurale, informațiile fiind culese, de regulă, de la capii de gospodărie. Prin urmare, tipologia gospodăriilor rurale s-a realizat pe baza statusului socio-economic al capului de gospodărie (criteriu de bază), precum și al persoanelor active din gospodărie (criteriu complementar). Ipotezele care au ghidat culegerea de informații și tipologia au fost: agricultura regiunii este orientată spre subzistență; gospodăriile rurale sunt unități de producție cu performanțe economice slabe și cu dotare utilitară de nivel scăzut; fenomenul de suprapopulare a ruralului este încă prezent; agricultura a rămas activitatea economică cea mai semnificativă în mediul rural; gradul de asociere și colaborare între gospodari rămâne restrâns; modul de viață a populației rurale reflectă o vădită inerție.

Astfel de tipologii au fost elaborate de mai mulți autori, între care pot fi amintiți Maria Fulea (1996, folosind datele recensământului din 1992), Bell și Shenky (1955, cități de Berényi, 1992). Ultimii doi autori au operat cu patru tipuri de gospodării: a) gospodării cu activi în agricultură; b) gospodării mixte, cu două variante: capul de gospodărie activ în agricultură, ceilalți activi în industrie/servicii, respectiv capul de gospodărie activ în industrie/servicii, iar ceilalți membri activi în agricultură; c) gospodării cu activi în industrie/servicii și d) gospodării cu pensionari.

În realizarea tipologiei pentru gospodăriile spațiului rural analizat s-a folosit ca model această tipologie, cu unele modificări: introducerea unui tip suplimentar, format din gospodării cu șomeri; introducerea celei de-a treia variante mixte, dată fiind marea complexitate a variantelor înregistrate în ancheta de teren.

Ideea de bază a acestei tipologii este că tipurile de gospodării stabilite corespund unor *forme de viață* diferite, în care relațiile spațiale se stabilesc în funcție de conținutul acestor forme. În consecință, informația obținută din anchetă a fost structurată pe trei nivele. Primul nivel este format din combinația specifică de variabile referitoare la statusul ocupațional al persoanelor active din gospodărie, respectiv de statusul social al capilor de gospodărie, la care se mai adaugă informația referitoare la dimensiunea fiecărui tip în parte. Al doilea nivel de informație este format din diferenți indicatori demografici, sociali și economici, prin care se analizează fiecare tip și subtip, iar ultimul nivel este dat de explicația cauzală a relațiilor spațiale dezvoltate de fiecare tip și subtip. Pe parcursul analizei structurate pe aceste nivele se va acorda o importanță deosebită determinării *grupurilor active* din spațiul rural, esențiale pentru dezvoltarea teritorială. În final, se schițează direcțiile posibile de *schimbare a structurii sociale* din spațiul rural al regiunii.

2. METODOLOGIA DE ELABORARE A TIPOLOGIEI

Așa cum s-a mai amintit, tipologia gospodăriilor din spațiul analizat s-a făcut pe baza structurii ocupaționale a persoanelor care compun gospodăriile. Criteriile de formare sunt relativ simple. Astfel, au fost definite două tipuri majore de gospodării: *inactive*, respectiv *active*. Această împărțire este pur formală, cu excepția șomerilor, care au fost considerați inactivi din punct de vedere economico-social, cu toate că în statisticile oficiale ei sunt cuprinși în categoria activilor.

Gospodăriile formate din persoane inactive cuprind două subtipuri: unul format exclusiv din șomeri (primul subtip), iar celălalt din pensionari (al doilea subtip). Subtipurile din clasa gospodăriilor active au rezultat în situațiile în care toți activii din gospodărie lucrează în industrie sau servicii (primul subtip) sau în agricultură (al doilea subtip). În fine, ultimul subtip din categoria gospodăriilor active este cel format din gospodării mixte, cu diferențe variante date de statusul social al capului de gospodărie. Astfel, au rezultat varianțele: capul de gospodărie ocupat în industrie/servicii – restul activilor din gospodărie în alte sectoare; capul de gospodărie ocupat în agricultură – restul activilor în alte sectoare; și capul de gospodărie șomer/pensionar – activii din gospodărie ocupați în unul dintre sectoarele economice.

Raportul logic dintre cele cinci variabile, care au condus la identificarea tipurilor, subtipurilor și variantelor de gospodării, este redat mai jos, pe baza codurilor folosite în programul SPSS:

– cazul în care capul gospodăriei este șomer ($S = 4$) și în gospodărie nu există persoane active ($SP = 0$, $SS = 0$, $ST = 0$), rezultă tipul I, subtipul A, numit *gospodărie inactivă formată din șomeri*;

– cazul în care capul gospodăriei este pensionar ($S = 5$) și în gospodărie nu există persoane active ($SP = 0$, $SS = 0$, $ST = 0$), rezultă tipul I, subtipul B, numit *gospodărie inactivă formată din pensionari*;

– cazul în care capul gospodăriei este ocupat în agricultură ($S = 1$) și în gospodărie nu mai există alte persoane active ($SP = 0$, $SS = 0$, $ST = 0$), atunci rezultă tipul II, subtipul A, denumit *gospodărie cu agricultori activi*;

– cazul în care capul gospodăriei este ocupat în sectorul secundar sau în cel terțiar ($S = 2$ ori 3) și în gospodărie restul activilor este ocupat în aceleași sectoare ca și capul gospodăriei ($SP = 0$, $SS > 0$, $ST > 0$), atunci rezultă tipul II, subtipul B, denumit *gospodărie cu activi în industrie și în servicii*;

– cazul în care capul gospodăriei este ocupat în sectorul secundar sau terțiar ($S = 2$ ori 3) și în gospodărie există persoane active și în agricultură ($SP > 0$), atunci rezultă tipul II, subtipul C, varianta C1, numită *gospodărie mixtă, alte sectoare-agricolă*;

– cazul în care capul gospodăriei este ocupat în agricultură ($S = 1$) și între restul activilor din gospodărie există și persoane ocupate în sectorul secundar/terțiar ($SS > 0$, $ST > 0$), atunci rezultă tipul II, subtipul C, varianta C2, denumită *gospodărie mixtă, agricolă-alte sectoare*;

– cazul în care capul gospodăriei este șomer sau pensionar ($S = 4$ ori 5) și în gospodărie există activi în diferite sectoare ($SP > 0$, $SS > 0$, $ST > 0$), rezultă tipul II, subtipul C, varianta C3, numită *gospodărie mixtă-multiplă*.

Se poate observa ușor că tipologia socio-ocupațională se bazează, în primul rând, pe statusul ocupațional al capului de gospodărie. De aceea, contează mult ceea ce înțelegem prin cap de gospodărie. Fără a impune vreo restricție din acest punct de vedere, s-a considerat cap de gospodărie persoana indicată de membrii gospodăriei. Din acest motiv a apărut un tip aparte de gospodărie, mai bine spus o variantă numită gospodărie mixtă multiplă, II C3, în care capul de gospodărie are un status ocupațional mai scăzut decât unii membri ai gospodăriei.

Din combinarea celor cinci variabile descrise mai sus, a rezultat că dominante sunt două tipuri de gospodării (tabelul 1). Astfel, gospodăriile I B (formate din pensionari), împreună cu cele de tip II A (cu agricultori activi) dețin 50% din totalul gospodăriilor. Urmează, gospodăriile de tip II C 1 (mixt, cu capul de gospodărie ocupat în industrie/servicii – restul activilor din gospodărie în alte sectoare), cele de tip II B (toți activii ocupăți în sectorul secundar sau cel terțiar). Aceste două tipuri, împreună cu tipul II C2 (capul de gospodărie ocupat în agricultură – restul activilor în alte sectoare) dețin 34,3% și sunt tipuri în care sunt navetiști, care, aşa cum se va vedea mai târziu, au un rol cheie pentru comunitățile rurale. Urmează tipul II C3 (capul de gospodărie șomer/pensionar – activii din gospodărie ocupăți în unul dintre sectoarele economice) și cel I A (șomeri), cu ponderea cea mai redusă. Aceasta din urmă prezintă importanță științifică datorită faptului că, împreună cu tipul format de pensionari, reprezintă, ipotetic, cel mai marginalizat tip de gospodărie.

Tabelul 1

Tipurile de gospodărie și ponderea acestora din totalul gospodăriilor
- The households-types and their share from the total number of households

Nr. crt.	Denumirea tipului de gospodărie	Codul tipului	Ponderea tipului din total
1.	Gospodărie inactivă formată din şomeri	I A	2,0%
2.	Gospodărie inactivă formată din pensionari	I B	26,4%
3.	Gospodărie cu agricultori activi	II A	23,6%
4.	Gospodărie cu activi în industrie și servicii	II B	15,9%
5.	Gospodărie mixtă, alte sectoare-agricolă	II C 1	18,4%
6.	Gospodărie mixtă agricolă-alte sectoare	II C 2	4,4%
7.	Gospodărie mixtă multiplă	II C 3	9,3%

În continuare, analiza se va face pentru fiecare tip în parte, urmând a se evidenția aspectele legate de ultimele două nivele de organizare a informației (descrise la începutul acestui subcapitol): trăsăturile de bază ale capului de gospodărie (vârstă, educație, ocupație, mobilitate socială), precum și ale gospodăriei (dimensiunea demografică, forță de muncă), mobilitatea spațială (pe baza deținerii de autoturisme și pe baza navetismului), gradul de conectare a gospodăriilor la lumea externă (pe baza existenței de conexiuni telefonice), nivelul de informare (pe baza existenței de televizoare), tipul de agricultură practicat de fiecare tip de gospodărie, precum și relațiile spațiale ale tipurilor de gospodărie.

3. CARACTERISTICILE DE BAZĂ ALE TIPURILOR DE GOSPODĂRIE

Caracteristicile de bază ale tipurilor de gospodărie rezultate din analizele individuale ale acestora sunt redată sintetic în tabelele de mai jos, grupându-se în: caracteristici sociale, caracteristici economice (ale agriculturii) și caracteristici ale relațiilor spațiale.

Tabelul 2

Caracteristicile sociale de bază ale tipurilor de gospodării rurale
- The main social characteristics of the rural households-types

Nr. crt.	Cod tip	Dimensiunea demografică a gospodării	Vârstă capului gospodăriei	Nivelul de educație a capului de gospodărie	Mobilitatea socială a capului gospodăriei	Ponderea grupului inovator %	Mobilitate spațială	Grad de conectare cu exter.
1	I A	mică (1-2 pers.)	medie (40-60 ani)	mediu-scăzut	în jos	0	redusă	redus
2	I B	mică (1-2 pers.)	înaintată (> 60 ani)	scăzut	în jos	0	redusă	redus
3	II A	mare (4-6 pers.)	medie (40-60 ani)	scăzut	în jos	4,5	redusă	redus
4	II B	medie (3-5 pers.)	tânără (20-40 ani)	mediu-ridicat	în sus	16,6	mare	mare
5	II C 1	mare (4-6 pers.)	tânără (20-40 ani)	mediu	în sus	7,9	mediu	mediu
6	II C 2	mare (5-7 pers.)	medie (40-60 ani)	scăzut-mediu	în jos	0	mare	mare
7	II C 3	medie (3-5 pers.)	medie (40-60 ani)	scăzut	în jos	0	redusă	redus

Se poate observa, în tabelul 2, că *grupurile sociale inovatoare* (cei cu profesii intelectuale și întreprinzătorii) sunt prezente în doar trei tipuri de gospodării, și anume în cel format din agricultori, în tipul format din activi în sectorul secundar sau/și terțiar, respectiv în cel mixt cu cap de gospodărie în sectorul secundar și/sau terțiar, restul activilor în agricultură. De fapt, aceste tipuri, datorită prezenței grupurilor inovatoare, sunt cele mai dinamice, flexibile tipuri, cu un capital cultural peste media regională, cu o pondere mare a capilor de gospodărie din grupe de vârstă matur-tinere. Excepție face primul tip, care, cu toate că grupul inovator sus-amintit este prezent, are caracteristici care îl apropiu mai mult de celelalte tipuri de gospodării, și anume de cele mai puțin flexibile, cu nivel de educație scăzut, cu vârstă matur-vârstnică a capilor de gospodărie, cu mobilitate socială și spațială descendentală, respectiv redusă. Se pare că ponderea redusă a acestui grup inovator (4,5%) este explicația acestei situații. Se mai poate remarcă prezența unui tip de tranziție, format din gospodării cu capul de gospodărie agricultor, restul activilor aparținând sectoarelor nonagricole. Acestea au caracteristici demografice, culturale și sociale asemănătoare cu tipurile puțin flexibile, dar au o mobilitate spațială mare și un grad de conectare ridicat cu exteriorul. Această situație se datorează prezenței masive, în acest tip, a capilor de gospodărie, care au pierdut statusul social de dinainte de 1989, deținut în sectoarele secundar și terțiar (de regulă sunt foști navetisti), dar prin forma de viață specifică grupurilor navetiste și-au structurat relațiile sociale și spațiale pe două nivele, cel urban și cel rural. Prin pierderea statusului de navetist, a avut loc o retragere de pe nivelul urbanului, retragere care, se pare, a fost în măsură mare, doar formală, relațiile sociale și spațiale cu urbanul fiind refulate pe un nivel informal.

În ceea ce privește caracteristicile agriculturii practicate (tabelul 3), se remarcă poziția tipului de gospodărie II C 2, mixt, cu capul de gospodărie agricultor, restul activilor fiind ocupati în alte sectoare nonagrare. Acest tip conține un segment important care produce pentru piață, este singurul tip care asigură un input ridicat în procesul de producție, având un grad mediu de concentrare a terenurilor agricole. Este foarte interesant că tipul I A, format din șomeri, deține caracteristici care îl apropiu foarte mult de cel II C 2, fiind, așa cum se va demonstra mai târziu, un tip de tranziție. Tipul II B asigură un input ridicat, dar cu toate acestea deține cel mai redus segment care produce pentru piață, situație care s-a explicat prin nivelul mai mare de consum al acestor gospodării. În rest, celelalte tipuri dețin segmente mai reduse, ca pondere, de gospodării cu agricultură modernă.

Tabelul 3

Caracteristicile de bază ale agriculturii din tipurile de gospodării rurale
– *The main agricultural characteristics of the rural households*

Nr. crt.	Cod tip	Producă pentru piață, %	Input	Grad de concentr.	Grad de satisfacție cu rezultatele agr., %
1.	I A	33	mediu	redus	62,5
2.	I B	25	scăzut	mediu	66
3.	II A	27	mediu	redus	49
4.	II B	18,7	ridicat	redus	54
5.	II C 1	23,5	scăzut	redus	60
6	II C 2	30	ridicat	mediu	61
7	II C 3	24,5	scăzut	redus	51

Relațiile spațiale ale tipurilor de gospodărie reflectă poziția acestora în diviziunea socială și teritorială a muncii (tabelul 4). Astfel, relațiile de navetism sunt cele mai intense la tipurile cu activi în sectorul secundar și în cel terțiar, dintre care o pondere însemnată lucrând în centrele urbane mai apropiate. Fenomenul de navetism a fost analizat pe baza anchetei, precum și, într-un capitol anterior, pe baza statisticii existente, ajungând la concluzia că, în anul 1998, 15% din populația activă a regiunii făcea navetism, aflat în continuu regres. Tipurile de gospodărie cu relații intense de navetism (II B, II C1) au și cele mai intense relații comerciale supralocale, în general cu orașul Bistrița, datorită formei de viață a grupului de navetiști, caracterizată printr-o dublă integrare, menționată deja la punctul anterior. În schimb, relațiile comerciale, de tipul vânzării de produse agricole pe piață urbană, au o intensitate slabă în aceste tipuri, pentru care agricultura este numai o sursă complementară de venituri.

Tabelul 4

**Relațiile spațiale supralocale ale tipurilor de gospodărie
– The supralocal spatial relations of the households-types**

Nr. crt.	Cod tip	Navetism	Relații comerciale cu cerere în rural	Relații comerciale cu ofertă în rural
1.	I A	absent	intensitate medie	intensitate medie
2.	I B	absent	reduse	intensitate redusă
3.	II A	absent	intensitate medie	intensitate medie
4.	II B	intens	intense	intensitate redusă
5.	II C 1	intens	intense	intensitate redusă
6.	II C 2	redus	intensitate medie	intensitate medie
7.	II C 3	redus	reduse	intensitate medie

Cele mai intense relații comerciale cu ofertă în rural (produse agricole) apar, normal, în cazul tipurilor cu cele mai importante segmente care practică o agricultură modernă, adică tipul format din șomeri, cel format din agricultori, cel cu capul de gospodărie agricultor, iar restul activilor ocupati în alte sectoare, la care se mai adaugă tipul mixt multiplu.

Pe baza analizei tipurilor de gospodărie se poate schița *sensul schimbării sociale* din regiune și efectele acesteia asupra dezvoltării teritoriale. Această schimbare este redată, schematic, în Fig. 2. Pe această figură se poate observa că, în condițiile menținerii situației sociale și economice, sensul de evoluție va fi direcționat dinspre tipul cu activi în sectorul secundar și terțiar, spre celelalte tipuri. Cu alte cuvinte, ca urmare a reducerii locurilor de muncă din industria aflată în restructurare, persoanele care vor părăsi acest sector se vor îndrepta spre tipul mixt (cu mai multe variante) sau spre tipul format din șomeri. Aceasta din urmă va reprezenta doar o treaptă de tranziție spre tipul format din agricultori. Astfel, după pierderea statusului oficial de șomer, aceste gospodării vor trece automat în tipul format din agricultori. În cazul în care o gospodărie este formată din mai mulți

șomeri, iar capul de gospodărie rămâne cu statusul de șomer o perioadă mai lungă decât ceilalți membri, evoluția către tipul format din agricultori va trece obligatoriu prin tipul mixt (II C), relație care nu a fost transpusă pe figură, pentru a nu o complica inutil, întrucât aceste situații nu sunt frecvente.

O schimbare directă din tipul cu activi în sectorul secundar și terțiar în cel cu agricultori nu este posibilă decât teoretic, întrucât aceasta ar presupune ca toți activii primului tip de gospodărie să renunțe în același timp la locurile lor de muncă, ceea ce, practic, nu este posibil. Singura variantă posibilă într-o astfel de schemă este valabilă pentru gospodăriile în care doar capul de gospodărie este activ, astfel existând posibilitatea transformării directe în tipul format din agricultori. În consecință, transformarea în gospodărie formată din agricultori trece, de regulă, cu excepția arătată, printr-un subtip al gospodăriei mixte sau prin tipul format din șomeri.

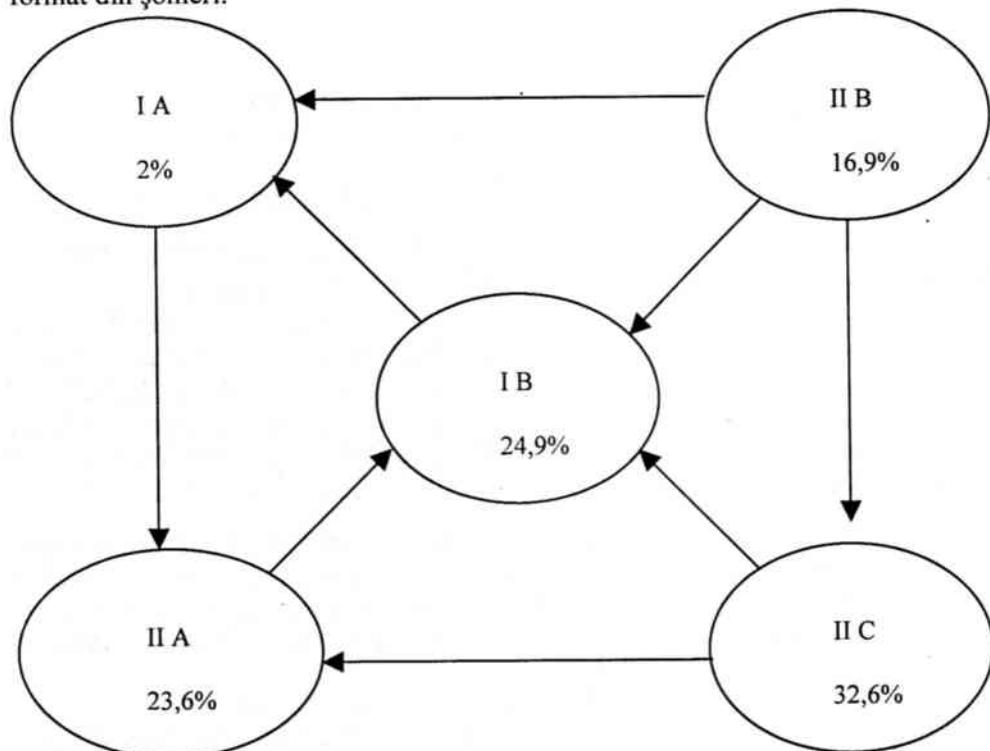

Fig. 2 – Sensul schimbării sociale din zona de influență apropiată a Bistriței.
The direction of social change in the proper influence zone of Bistrița.

Este clar că această direcție a schimbării, completată cu varianta pensionării, valabilă din nou numai în cazul gospodăriilor în care numai capul de gospodărie este activ, înseamnă o mobilitate socială descendentală, o pierdere de status social, o omogenizare socială clară a spațiului rural. Sub aspect funcțional, această orientare este echivalentă cu agrarizarea mai accentuată a spațiului rural.

Această schimbare este, în condițiile actuale de criză, ireversibilă, și înseamnă reducerea ponderii unui tip de gospodărie, care, aşa cum s-a demonstrat, este cel mai activ și inovator în spațiul rural, alături de tipul mixt, format din activi din cele trei sectoare economice, în diferite combinații. Sub aspectul relațiilor spațiale, această schimbare socială va duce la slăbirea interacțiunii dintre spațiul rural și centrul polarizator Bistrița, prin scăderea în intensitate a navetismului și a relațiilor comerciale. În termenii formulați în introducere se sesizează o transformare a modurilor de viață, prin reducerea mobilității spațiale și a intensității interacțiunii cu spațiul urban, acest din urmă aspect echivalând cu ieșirea dintr-un nivel superior al informațiilor care caracterizează mediul urban. De asemenea, pe această cale, se reduce mobilitatea socială intra- și intergenerațională, cu efecte negative asupra comunității regionale, în general. Practic, are loc o revenire masivă la moduri de viață tradiționale sau premoderne sau, mai degrabă, la moduri de viață cu elemente mixte legate atât de tradiție, cât și de modern.

BIBLIOGRAFIE

- Aluaș, I. (1993), *Polifunctionalisation – a possible way of recovery of the rural*, Studia UBB, Sociologia-Politologia, I, Cluj Napoca.
- Berényi, I. (1997), *A szociálgeográfia értelmezése*, Egyetemi Jegyzet, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest.
- Boca, P., Moldovan, I. (1974), *Populația județului Bistrița-Năsăud între anii 1870–1970*, File de Istorie, III, Bistrița.
- Fuchs, R., Demko, G. (1978), *The postwar mobility transition in Eastern Europe*, Geographical Review, 68, New York.
- Fulea, Maria (1996), *Tipuri socio-demografice de gospodării rurale*, Sociologie Românească, 1–2, București.
- Heller, W. (1999), *Innenansichten aus dem postsozialistischen Rumänien*, Edit. Berlin, Berlin.
- Peet, R. (1998), *Modern Geographical Thought*, Ed. Blackwell, Oxford.
- Hamm, B., Neumann, I. (1996), *Siedlungs-, Umwelt- und Planungssoziologie*, Edit. Leske Budrich Opladen, Stuttgart.
- Rotariu, T. (1993), *Destructure and Restructure of Agriculture in Romania*, Studia UBB, Sociologia-Politologia, I, Cluj Napoca.
- Rotariu, T., Iluț, P. (1997), *Ancheta sociologică și sondajul de opinie*, Edit. Polirom, Iași.

Primit în redacție
la 15 ianuarie 2000